

A LENINI FILOZÓFIAI NÉZETEK TÖRTÉNELMI SORSA ÉS HATÁSA

MUHAMED FILIPOVIC

Sok dokumentum tanúsítja, hogy Lenin viszonylag csekély jelentőséget tulajdonított filozófiai munkájának. Például 1908. január 25-én A. M. Gorkijhoz intézett levelében — amelyet azzal a felhívással kapcsolatban írt, hogy vegyen részt a capri iskola előadói csoportja és mások közös munkájában, a *Vázlatok a marxizmus filozófiája köréből* előkészítésében — ez áll:

„A *Vázlatok a marxizmus filozófiája köréből* című könyv erősen kiélezte a bolsevikok körében a filozófiai kérdések körül támadt régi nézeteltéréseket. Nem tartom magamat elég illetékesnek ezekben a kérdésekben ahhoz, hogy siessek a sajtóban nyilatkozni.” (A szerző kiemelése.)

Lenin úgy vélte, hogy Plehanov jóval inkább hivatott erre. Ezt ki is mondja egy másik helyen, s közli, hogy figyelemmel kísérte G. V. Plehanovnak a neokantianizmus és machizmus elleni harcát. Saját filozófiai munkáját többé-kevésbé csak hozzájárulásnak tekintette az eredeti marxi gondolat tisztaságának megőrzéséért vívott harchoz, s általában így is beszélt róla. Következésképp úgyszintén nem tekintette azt, hogy nézetei bármely formában is kötelezőek a többi marxistára, a legkevésbé pedig holmi párt- vagy állami filozófia formájában. Még a *Materializmus és empiriokriticizmus* c. művének írásá idején egészen egyértelműen és szabatosan kimondja, hogy milyen jelentőséget tulajdonít gondolatainak, nézeteit pedig úgy tünteti fel, mint egy marxista gondolatait, akinek, mint bárki másnak, joga van úgy vélni, hogy nézetei helyesek. Azt a feladatot tűzve ki maga elé, hogy bírálja a filozófiai revizionizmust — ezt a „térdenálló lázadást” a marxi materializmus ellen, Lenin ezt mondja:

„Ami engem illet, én is kereső vagyok a filozófiában. Nevezetesen: az itt következő jegyzetekben azt a feladatot tűztem magam elé, hogy kifürkésszem, mitől hibbantak meg azok az emberek, akik a marxizmus cégére alatt valami hallatlanul zagyva, kusza és reakciós kotyvalékot tálalnak fel.” (Előszó a *Materializmus és empiriokriticizmus* I. kiadásához).

Ezt az álláspontját több ízben is kifejtette, különösen a Gorkijhoz intézett leveleiben. Bizonyos fokú indulatossága és éles politikai fogalmazása — egyébként ez jellemző egész egyéniségére és stílusára — egyes tolmácsolóit és bírálóit arra a megállapításra juttatta, hogy nézeteit tulajdonképpen egyedül helyeseknek és kötelezőknek igyek-

szik nyilvánítani. Ez a benyomás még erősebb, ha szem előtt tartjuk, hogy Lenin az elméleti kérdésekben, különösen pedig a *Materializmus és empiriokritizmus* című művében szakadatlanul hangsúlyozta, milyen szoros kapcsolatban áll egymással a politika és a filozófia. E benyomás jelentőségének megítélésekor azonban szem előtt kell tartani azokat a tényeket is, amelyek azt bizonyítják, hogy Lenin még a politika tekintetében, tehát ott, ahol minden bizonnyal a leginkább volt hajthatatlan, sohasem vonta kétségbe bárki jogát arra, hogy saját, tőle eltérő nézeteket valljon. Lenin teljesen érdemtelenül kapta azt a jellemzést, hogy nem ismeri a szabad vitát és a gondolatszabadságot. Sok dokumentum azonban arról tanúskodik, hogy Lenin nemcsak hogy elismerte a szabad vita és a gondolatszabadság jogát, hanem éppen hirdette is ezt a szabadságot. Demokratikus centralizmusának alapjául a szabad vitát és a gondolatszabadságot vette — enélkül ez a demokratikus centralizmus el sem képzelhető, viszont egységes álláspontot követelt, ha egy meghatározott kérdésben a döntés megszületett. Lenin azonban még ekkor sem ismerte soha ezt a türelmetlenséget, amit az ő neve alatt Sztálin tállalt. Az olyan esetek, mint például Trockijé vagy Zinovjev é és Kamenyevé vagy pedig Bogdanové, Lunacsarszkié és Gorkijé, mutatják a legjobban, mekkora türelmesség volt ebben az emberben. Ez a türelmesség természetesen nem gátolta Lenint abban, hogy a kritika minden erejével támadja azt, akiről meg volt győződve, hogy téved, de ebben a kritikában sohasem volt gyűlölet, türelmetlenség vagy az emberek álláspontjának, nézeteinek lebecsülése. Mindezt tekintetbe véve, érzésünk szerint teljes bizonyossággal állíthatjuk: Leninre semmiképpen sem lehetett azt mondani, hogy olyan ambíciói voltak, amelyeket gyakran neki tulajdonítottak, vagy amelyeket reá hivatkozva Sztálin próbált valóra váltani. Ezt az álláspontunkat néhány más jellegű bizonyíték is alátámasztja. Lenin legélénkebb politikai és elméleti tevékenységének időszakában az orosz és az európai marxista mozgalom kereteiben széleskörűen és szabadon ki lehetett fejteni a nézeteket, függetlenül attól, hogy ezek a nézetek összhangban álltak-e a mozgalom vezető embereinek nézeteivel vagy általában az egész mozgalom álláspontjával. Ha nem ilyen lett volna a légkör, semmivel sem magyarázhatnánk meg az olyan jelenségeket, mint például Bernstein az egyik oldalon, vagy Lenin a másikon. Ők csupán a szociáldemokrata mozgalom két gondolati pólusát képviselik a XIX. és a XX. század fordulóján, s szerepüket és hatásukat nem érthetnénk meg, ha nem figyelünk fel a szabad véleménynyilvánításnak erre az alapvető elvére. Az olykor igen élessé váló viták voltaképpen a gondolatfejlesztést és a gondolatdiadalát szolgálták, s ennek alapvető módszerét jelentették. A véleményharc viták útján folyt, a vita pedig politikai kérdés volt, nem pedig szervezeti. Számos példa beszél arról, hogy Lenin a vitát a véleményharc egyedüli helyes útjának tartotta. Vegyük csak a Trockijjal folytatott vitát a szakszervezetekről. A gondolat csak Sztálin számára válik politikai bűncselekménnyé, amikor az embereket nemcsak politikailag és jogilag üldözi, hanem életét is kioltják gondolatai, mai, elmúlt, sőt a jövőben lehetséges gondolatai miatt. Maga Lenin ebben

az időben és később is, egészen haláláig, úgy vélte, hogy az orosz marxizmus legnagyobb és jelentősebb filozófusa Plehanov. Néhány ízben Plehanovról mint a legjelentősebb marxista íróról beszélt, ajánlotta műveinek tanulmányozását, mégpedig nemcsak abban az időben, amikor Plehanovval politikailag együttműködött, hanem akkor is, amikor már vele szöges ellentétben álló politikai pozíciókon volt, különösen pedig Plehanov halála után. Lenin ajánlása, mely szerint tanulmányozni kell Plehanovot, „mert ő írta meg a legjobbat, amivel rendelkezünk filozófiai kérdésekben”, szintén azt bizonyítja, hogy Lenin tiszteletben tartotta Plehanovot mint filozófust. Zinovjevvel 1921-ben folytatott levelezéséből például kitűnik — Plehanov és Zaszulicseva sirjának állapotáról volt szó —, hogy Lenin igen nagyra becsülte G. V. Plehanov hozzájárulását a marxizmus oroszországi fejlődéséhez. Lenin élete és munkája folyamán több ízben egyetértett Plehanovval, és több ízben nézeteltérés merült fel közöttük. A párt megalakításától kezdve három ízben merült fel közöttük nézeteltérés, hogy aztán véglegesen szakítsanak a háború és forradalom kérdésében, amikor Plehanov, Lenin véleménye szerint, szociálszocialistává lett. Plehanov hamarosan meg is halt. Lenin tehát néhányszor elhatárolta magát Plehanov politikájától, de sohasem jelentette ki, hogy nem ért egyet Plehanovnak az általános elméleti kérdésekről vallott nézeteivel. Vannak dokumentumok, amelyek azt bizonyítják, hogy Leninnek nehezebb esett még a politikában is szakítani Plehanovval, s hogy emiatt nagyon bántódott (lásd Krupszkaja emlékezéseit).

Lenin fenti álláspontja különösen kitetszik abból, hogy miként viszonyul saját nézeteihez *A filozófiai jegyzetekben*. Ezek a jegyzetek éppen arról szólnak, hogy Lenin a nézeteit nem tartotta eléggé kidolgozottaknak, vagyis hogy belátta: Marxnak csak a megértéséhez okvetlenül alaposan tanulmányozni kell az egész klasszikus filozófiát, különösen pedig Hegelt, tehát szó sem lehet holmi kötelező, hivatalos felfogásokról, amelyek az egész mozgalomra nézve érvényesek lennének. *A filozófiai jegyzetekben* egyetlen álláspont sincs, amelyet kötelezőnek magyarázhatnánk. Nem véletlen, hogy az említett mű álláspontjait igen ritkán idézik a leninizmus „hivatalos” filozófiájának szokásos magyarázataiban. Lenin egész élete alatt a mozgalomban működtek, mint vezető személyek és teoretikusok, Lenin egyes közvetlen filozófiai ellenfelei is. Például Lunacsarszkij és Bogdanov, akik a forradalom előtt, a forradalom alatt és utána is fontos állami, párt- és politikai pozíciókat töltöttek be. A pártsajtó, a párt és állam kiadói azoknak a műveit is kiadták, akik az elmélet alapvető kérdéseiben nem értettek egyet Leninnel. Ezenkívül köztudomású, hogy Lenin életében a filozófia hivatalos állami és pártintézményei élén, mint például *A marxizmus zászlaja alatt* című folyóirat, a Marx—Engels Intézet stb. élén olyan filozófusok álltak, akik inkább Plehanov követői voltak, s kevésbé lehetett őket leninistáknak nevezni. 1920 és 1924 között egyes olyan marxistáknak a helyzete, akikkel Lenin nem értett egyet — mint például Lunacsarszkij, Debordin, Rjazanov —, a legjobban mutatja, hogy a filozófiai nézeteltérések Lenin számára semmiképpen sem jelentettek okot arra, hogy az emberektől megvonja a filozófiai tevé-

kenység és a művek közlésének lehetőségét. Erről tanúskodnak a Lunacsarszkijhoz, Deborinhoz, Adoratszkihoz, Rjazanovhoz intézett levelek, valamint a *Materializmus és empiriokriticizmus* második kiadásához írt előszóban kifejtett álláspontok.

Külön tanulság szűrhető le abból a módból is, ahogyan a hivatalos sajtó kezelte Lenint halála előtt és halála idején. Ebben az időben úgy vélekedtek, hogy Lenin elsősorban és a legnagyobb mértékben politikus, nagy szervező, jelentős közgazdász stb., és a legkevésbé filozófus. Ez legjobban a Lenin halála után közzétett dokumentumokból látszik. Kamenyev, Zinovjev, Buharin, Lunacsarszkij, Adoratszki, Deborin, Krupszkaja és mások számos cikke és rövid tanulmánya Lenin egyéniségének egyéb oldalait világítják meg és mutatják be, s nem filozófiai egyéniségét. Ezt nem nevezhetjük véletlennek. Bizvást állítható, hogy ez annak az általános véleménynek és meggyőződésnek az eredménye, amely Lenin filozófiai nézeteivel és általában Leninnel mint filozófussal kapcsolatban uralkodott. A Leninről alkotott ilyen felfogásnak még manapság is sok nyoma van Nyugaton. Érdekes, hogy halála előtt is sokat írtak róla, de az érdeklődés iránta, mint filozófus iránt, csak halála után jelentkezik mégpedig nagyrészt a *Filozófiai jegyzetek* megjelenése után. Nyugaton még manapság is nagyobb érdeklődés nyilvánul meg Lenin, a politikai gondolkodó iránt, és kevésbé érdeklődnek Lenin, a filozófiai gondolkodó iránt.

A Leninről és Leninnel kapcsolatban íródott művek sokaságában — amelyeket a legkülönfélébb indítékoktól vezérelve írtak, a legellentétebb álláspontok alapján — a Leninnel mint filozófussal foglalkozó kevés mű mellett igen sok olyan található, amelyeknek szerzői Leninben elsősorban a politikust, a közgazdászt, a szervezőt stb. látják, s legkevésbé a filozófust. Lukács már 1923-ban *Történelem és osztályöntudat* című művében rámutatott arra, hogy Leninnek mint marxistának és teoretikusnak a jelentőségét elsősorban abban kell látni, hogy Marx nézeteiből levonta a közvetlen következtetéseket a munkásosztály forradalmi harcának sratégiai, taktikai és szervezeti problémáira nézve. (Lásd Lukácsnak a *Methodisches zur Organisationsfrage* című cikkét a *Geschichte und Klassenbewusstsein*-ben, Berlin, Malik Verlag, valamint *Lenin Studie über den Zusammenhang seiner Gedanken* című tanulmányát, Berlin 1924.) Lukács tehát Leninben azt a marxistát látja, aki a legmélyebbre hatolt Marx gondolatának lényegébe. Am Lukácsnak ez az igen érdekes és ihlető erejű megjegyzése a Leninről szóló későbbi magyarázatokban és tanulmányokban nem kapott kellő helyet, nem alkalmazták eléggé. Csak 1924-ben Adoratszki *A leninizmus elméletéről és gyakorlatáról* című írásában, Deborin *Lenin mint gondolkodó* című írásában, majd 1932-ben ismét Adoratszki *Marx, Engels, Lenin és Hegel* című írásában indult meg élénk vita Lenin filozófiai nézeteiről, hogy később egy egész irodalom jöjjön létre, végül pedig a harmincas évek orosz marxistáinak munkájában a leninizmust úgy jellemezzék, mint „a dialektikus materializmus filozófiája további és legmagasabb fejlődési fokát”. Lenin gondolatait csak 1924 után rendszerezik a „leninizmus” zárt rendszerében. Mindez szoros kapcsolatban áll Sztálin harcával Buharin,

Zinovjev, Kamenyev, Trockij stb. ellen, akik szintén Lenin szellemisége hordozóinak címére tartottak igényt.

Deborin azonban úgy véli, hogy Lenin a maga filozófiai nézeteit túlnyomórészt G. V. Plehanov befolyása alatt fejlesztette ki, egyes elméleteit pedig Plehanov elméleteinek továbbfejlesztésével alkotta meg. Csak a *Filozófiai jegyzetek* első kiadásához írt előszavában találkozzunk Lenin filozófiai érdeklődésének szélesebb körű kifejtésével, felmérésével. Am még mindig szó sincs róla, hogy Lenin filozófiai nézeteit hivatalos, egyedül helyes nézetekként kezeljék. Csak Sztálin a „jobboldaliakkal” folytatott vitáiban áll elő 1928-ban azzal a tétellel, hogy „a leninizmus: az imperializmus és proletárforradalom korszakának marxizmusa”. Számukra úgy tűnik, hogy mind a mai napig nem értékelték ki „a leninizmus: az imperializmus és proletárforradalom korszakának marxizmusa” sztálini álláspontját, abból a szempontból, hogy milyen jelentősége van ennek az álláspontnak a sztálinizmus „mint a szocializmus és kommunizmus építése korszakának marxizmusa” kialakításában. Ez a tétel az alapja annak, amelyen a leninizmus későbbi magyarázata nyugszik, mint „az integrális marxizmus továbbfejlesztése és öbetetőzése”, s ezáltal természetesen a marxista filozófia magyarázata is. Manapság már világos, hogy Sztálin tétele „a leninizmusról mint az imperializmus és proletárforradalom korszaka marxizmusáról” csak egyik eleme a saját szerepe megalapozásának — azaz annak, hogy ő a szocializmus építése korszakának marxistája —, s ezt Sztálin később valóra is váltja, magának az elméletnek az elnevezésében, valamint a marxizmus—leninizmus négy klasszikusáról kialakított közismert álláspontban. Sztálin felismerte Lenin szándékát, hogy egy általános módszertant állítson fel, mint a marxista eszme lényegének összefoglalását, a dialektika, vagyis a logika, a gnoszeológia és az ontológia együttes kompendiuma formájában. Sztálin előtt mindenképpen ismeretes volt, hogy Lenin „néhány íven vázolni akarta a dialektikát mint módszert”. Sztálin csupán kiegészíti Lenint azzal, hogy *Dialektikus materializmus*ában a módszeren kívül megadja az elméletet is. Ezzel ő teljesen lezárja azt a problémakört, amely Lenin számára mellékesen merült fel mint szándék, amelyet az utóbbi időkben hordozott magában. Igaz, ezt az eszmét Lenin nem váltotta valóra, és valószínűleg sohasem is tette volna meg. Sztálin azonban realizálta az eszmét, s a *Dialektikus és történelmi materializmus* című ismert művével Lenin e szándékának végleges végrehajtását tervezte, jöllehet a szándékon kívül Sztálinnak ebben a művében nincs semmi Lenin gondolataiból. Sztálin e vállalkozás után, amelyet a Leninizmus kérdéseibe és *Az SZK(b)P történetébe* is beiktat, egészen új irányt vesz Lenin filozófiai hagyatékának felmérése, filozófiai nézeteinek tolmácsolása, s ez a mai napig uralkodik a szovjet filozófiában. A legújabb szovjetunióbeli fejlemények a Leninhez való visszatérés általános irányzatát mutatják fel. Mennyire mély lesz ez a folyamat és mi származik majd belőle, egyelőre csak találgatni lehet.

Ezt az egész fejlődést, amely során Lenin gondolata nem csupán hivatalos filozófia lett, hanem számos elferdítést és pontatlan tolmá-

Henry...
K...
1920

csolást is megért, a következők mutatták be a legteljesebben: Gustav Wetter A szovjet—orosz dialektikus materializmus című terjedelmes tanulmányában, hazánkban pedig Gajo Petrović a *Pogledi* című folyóiratban közölt cikksorozatában, valamint Plehanov-tanulmányában (lásd: G. Petrović: Plehanov filozófiai nézetei, Kultura, Zágráb, 1959.). Lenin filozófiai nézeteinek hivatalos rangra emelése és „államosítása” során kialakult egy tolmácsolási mód, amely nagyjából *Materializmus és empiriokriticizmus* című művén alapul. Ám művének egyes tételeit, amelyekről maga Lenin is megállapította, hogy elavultak, tehát semmi esetre sem jelenthetik utolsó szavát, olyan mértékben leegyszerűsítették, hogy Lenin filozófiája a harmincas és negyvenes évek orosz filozófusainak tolmácsolásában holmi kettős szimplifikációt mutat. Mint ismeretes, maga Lenin is kritikus álláspontra helyezkedett a neokantianizmus és a machizmus egész marxi kritikájával szemben. Ő maga is ezt a korai munkáját bizonyos tekintetben szimplifikációnak tekintette, amely kifejezésre jutott „a neokantianizmus és machizmus feuerbach—büchneri, és nem hegeli kritikájáról” szóló közismert megjegyzésében (*Filozófiai jegyzetek*, két aforizma). Tehát Lenin szerint a machizmus ily módon leegyszerűsített kritikáját ismét szimplifikálták, és így a kétszeresen szimplifikált kritikát Lenin és általában a marxi filozófia utolsó szavaként tüntették fel. Számos mű, amelyeket az orosz filozófusok a harmincas évektől kezdődően a közelmúltig jelentettek meg, tulajdonképpen ezeknek a leegyszerűsített tételeknek az egyszerű ismétlése, függetlenül attól, hogy megvan-e ezeknek a tételeknek az az értelmük, amelyet nekik tulajdonítanak, és azokra a problémákra és helyzetekre vonatkoznak-e, amelyekre vonatkoztatják őket. A közelmúltig például még a korszerű fizika alapjainak lenini kritikáját hangsúlyozták, jóllehet a korszerű tudomány válságában felmerülő problémák egészen más milyenek, mint amelyek a századfordulón merültek fel (B. M. Kedrov, M. B. Mitin, S. Marck, K. S. Bakradze, F. G. Arhipcov, A. M. Jofa stb. számos munkája).

Ebben a helyzetben a lenini filozófia olyan tolmácsolása alakult ki, amely a marxista mozgalom egyik szárnyának hivatalos filozófiáját képezte. Ezt a tolmácsolást, amely nagyjából *Materializmus és empiriokriticizmus* egyes álláspontjain alapul, a leginkább és a leghosszabb ideig, tehát napjainkig a Szovjetunió filozófusai képviselték, míg a nyugat-európai marxisták körében ezt az interpretációt csak egyesek fogadták el, mint például: Konforth, Cole, Schub, Boyer, Burns, Cauze, Garaudy és többé-kevésbé Lefebvre, Decroches, Pastore és mások. Ezek többé-kevésbé azt képviselték, amit hivatalos marxizmusnak neveztek, azaz Lenin filozófiai nézeteinek fent ismertetett interpretációját. Manapság az úgynevezett „hivatalos marxizmus” is bizonyos bűnbánatot tart dogmatikus múltja miatt. Például R. Garaudy, ennek a marxizmusnak egyik védelmezője, manapság a sztálinizmus igen éles bírálójának jelentkezik. (Lásd: *Cahiers de communisme*, Párizs, 1962.)

A marxista mozgalmon belül létezik és fejlődik egy szellemi áramlat, amely megpróbálta kifejleszteni Lenin egyes tételeit, és abból az alap-

vető orientációból kiindulva, amelyet Lenin körvonalazott Marx és Hegel viszonyáról írt tanulmányaiban, igyekezett eljutni először is a marxi filozófiai gondolat tényleges lényegéhez, másodszer pedig megpróbált ennek a gondolatnak az alapján alkotó módon gondolkodni korunk emberének és világának problémáiról. Ennek az orientációnak a problematikáját Lukács *Történelem és osztályöntudat* című műve vázolja, s Marcuse, Bloch, Korsch és mások munkáiban folytatódik egészen napjainkig. Lukács, hogy úgy mondjuk, megpróbálta végiggondolni Marx eszméit mint lényegükben hegeli eszméket. Minthogy, akár Lenin, ő sem ismerte Marx *Gazdasági-filozófiai kéziratait*, amelyekben Marx gondolatainak hegeli eredete látszik, Lukács kongeniálisan anticipálta ezeknek a kéziratoknak a problémakörét, és a marxizmus lényeges problémájának nyomára bukkant, azaz az új problémájának nyomára Marx gondolatában és Marx Hegel-bírálatában. Ebben bizonyos párhuzamosság mutatkozik Leninnek és Lukácsnak Hegelhez való s Marxon keresztül vezető viszonyában. Jóllehet Lukács törekvését, mint élő mozgalmat a korszak marxizmusán belül, igen gyorsan és durván elvetették, mégsem süllyesztették el, már azért sem, mert fő problémája, azaz Hegel és Marx viszonya, Lenin egyik alapvető filozófiai problémája is volt. Ezért nem csoda, hogy a marxisták körében igen gyorsan jelentkeznek mások is, akik behatolnak ebbe a problémakörbe, úgyhogy a marxista filozófiában éppúgy, mint a polgári filozófiában is, egy erős irányzat jelentkezik, amelynek alapvető feladata Hegel és Marx viszonyának tanulmányozása. Hegel és Marx viszonyának problémája foglalkoztatja az összes fő áramlatokat; a korszerű, antropológiai és történelmi beállítottságú filozófiákat, a marxistákat és elsősorban az egzisztencialistákat, mégpedig függetlenül orientációjuktól. Hegel polgári reneszánszával, különösen pedig a polgári filozófiának azzal a szárnyával együtt, amelynek Kojève, Ritter, Hippolyte a képviselői — ők Hegelt olyan módon újítják fel, ami Hegel filozófiáját a szó legjobb értelmében időszerűsítik —, olyan marxi gondolkodók is jelentkeznek, mint Marcuse, Horkheimer, Adorno, Korsch, Bloch, sőt maga Lukács is, meg mások, akik különféle módokon próbálták a végkövetkeztetésig elvezetni Marxtól Hegel kritikájában, és — Marx gondolataiból olyan témákat kikövetkeztetve, amelyekben ő, ha nem kerekedik felül Hegelen, belátja a Hegel filozófiájának kritikájából származó problémákat, s ezeket meghagyja — Marxtól a korszerű gondolat szélesebb folyamába illeszteni.

Nem beszélhetünk egyfajta közvetlen egymásrahatásról Lenin, valamint a korszerű, akár polgári, akár marxi filozófia említett irányzatai között. Egészen bizonyos azonban, hogy beszélhetünk egy bizonyos igen érdekes és nagy jelentőségű koincidenciáról. Nem egészen véletlen, hogy nemcsak Lenin és nemcsak olyan filozófusok, mint Lukács, Bloch, Marcuse — hogy csak az általunk legjelentősebbeknek véltelünk említsük —, hanem a korszerű polgári filozófia nagy része is a Hegel—Marx viszony problémájával foglalkozik. Hogyan magyarázható az a tény, hogy csak igen kevés filozófus van — ha nem számítjuk a modern pozitívizmust és neoplatonizmust —, aki bizonyos módon és

értelemben nem foglalkozik ezekkel a problémákkal? Ennek a koincidenenciának az értelmét éppen abban a tényben látjuk, hogy manapság Hegel átfogó rendszerének területén kívül lehetetlen korunk emberének és világának igazi problémáiról filozofálni. Még akkor is, amikor egyes filozófusok, mint például annak idején Marx, Feuerbach vagy Kierkegaard, igen élesen szembeszállnak Hegellel, bizonyos módon Hegel filozófiájának árnyékában maradnak. Sőt, manapság világosnak látszik számunkra, hogy nemcsak a filozofálásnak, hanem az egész emberi életnek egészen új alapjait kellene felkutatni, ha ki szeretnénk kerülni a hegeli filozófia feltételeinek kereteiből. Ezért az említett koincidenenciáknak a jelentősége abban van, hogy megmutatják, hogy a filozófiai problémákról vallott álláspontok és nézetek valamint szempontok sokasága ellenére is van egy közös nevező, amelyre az összes Hegel utáni filozófiákat hozhatjuk. Tehát Leninnek az a törekvése, hogy Hegelt Marxon keresztül tanulmányozza és bírálja, olyan irányzat, amelynek életképességét és helyességét nemcsak saját magán és az általa kifejlesztett tételeken mulatja ki, hanem amely korunk filozófiai áramlatainak legújabb fejlődési szakaszában is újra és újra beigazolódik. Ebben látjuk Lenin irányzatának jelentőségét, amelyet vizsgálatunk során meg akarunk mutatni. Ezért nem is furcsállható a korszerű filozófiában a Lenin iránt megnyilvánuló szakadatlan érdeklődés. Ez nemcsak egy szárny vagy egy irányzat érdeklődése a marxizmuson belül. Átfogó érdeklődés ez, amely a neotomistáktól a pozitivistáig terjed. Lenin minden bizonnyal megújulásának időszakába lépett. Munkáit ismét kiértékelik és tanulmányozzák —, ez a desztalinizálódás folyamatának logikája. Ez egyébként meg is látszik a *Voproszi filozofii*, a *Zeitschrift für Philosophie* stb. új évfolyamaiban. Ez az érdeklődés a korszerű filozófiának ugyanazt a koincidenenciáját és konstellációját fejezi ki, amely nemcsak Marxot, hanem az egész marxizmust a korszerű filozofálás vonzáskörébe húzta.

Annál is nehezebb és messzehatóbb az elhatárolás, amelyet az említett lehetőségek és a Lenin filozofálásával immanens irányzatok tekintetében kell elvégezni, különösen annak a filozófiának a körében, amely hivatalosan és filozófiai hitvallásként Leninre hivatkozik. Meg kell állapítani, hogy egyedül ez, vagyis a marxizmuson belüli sztálinista orientáció rekedt kívül a modern filozófia ezen életképes és gyümölcsöző mozgásain. Ez az irányzat kitartóan ragaszkodik egy Leninhez, aki önmagát haladta túl saját fejlődése során, egy Leninhez, aki maga bírálta azokat a feltevéseket és gondolatokat, amelyeket ez a filozófia eszmei alapjául és keretéül vesz. Ezért ennek az orientációnak, vagyis az elszigelettségnek és bezárkózottságnak a leküzdése az egyik alapvető feltétele annak, hogy Lenin filozófiai hagyatéka a korszerű filozófia konstellációjában kijusson az életképes és építő jellegű hatás pályájára.

Ez a fejlődés feltételezi a megszabadulást a bezárkózottságtól és dogmatizmustól, vagyis attól, amitől Lenin mindig is a leginkább tartott. Ez a fejlődés feltételezi a nyitottságot minden iránt, ami fejleszti az ember művét, vagyis az iránt, amiért Lenin mindig sikraszállt.

Megköveteli a hangsúlyozását annak az élőnek és időszerűnek Lenin gondolatában, orientációjában, annak a belátásnak, hogy a marxizmuson belül a filozófiai kutatásoknak az az irányzata gyümölcsöző, amely Hegelen át, Marxon keresztül vezet tovább. Ez lenne a modern marxizmushoz és képviselőihez intézett lenini üzenet belső értelme. Ezt a végrendeletet és üzenetet, ezt a belső értelmet és orientációt a magát Lenin nevével hivatalosnak minősítő filozófia eddig nem tudta realizálni, s nem haladt ezen az úton. Ez azonban nem Leninnek és gondolatainak kudarca, ez csupán azoknak a kudarca és tévedése, akik kitartanak ezen a pozíción, holott Lenin filozófiai művének tényleges, eredeti értelméhez nincs sok közük. Mindaz azonban, ami Leninben és filozófiai gondolatában lényeges, fontos és új, amint láttuk, utat tör az életbe, és egyik összetevője lesz a marxizmuson belüli új, gyümölcsöző irányzatnak, egy új, ugyanakkor pedig régi, csak újonnan felfedezett irányzatnak, amelynek célja tanulmányozni Marx gondolatainak filozófiai gyökereit, konstruktív dialógust folytatni az egész modern filozófiával, annak érdekében, hogy a marxi filozófia törekvései útmutatásai alapján felrajzolja azt a jövőt, amelyet ez a filozófia magában hordoz, s amelyet a jövő valóban sejtet.

Megállapíthatjuk, hogy a leninizmus mint filozófiai álláspont és mint a filozofálás irányzata — függetlenül sokéves téves tolmácsolásától, és függetlenül attól, hogy erre a tolmácsolásra a leninizmus olyan kritikussai mutattak rá, mint Bochensky, Wetter, Lange és mások — alapjában véve élő és gyümölcsöző eszme, amely értelmét és lényeges üzenetét tekintve, a lehető legnagyobb mértékben összefügg minden ténylegesen haladó gondolattal, ami a modern filozófiában történik, függetlenül annak saját, szűkebb orientációjára. Ez feljogosít bennünket, hogy kimondjuk, Lenin alapjában véve helyesen felfogott gondolatát a korszerű gondolat, a korszerű haladó és gyümölcsöző filozófiai gondolat lényeges részének tekinthetjük. Összegezésül a következőket hangsúlyozhatjuk:

1. A modern marxista filozófiának az az irányzata, amely a leginkább hivatkozik Leninre, és filozófiai szellemének örököseként tünteti fel magát, pozícióját egyes olyan álláspontok eltúlzott és dogmatikus magyarázására alapozza, amelyeket maga Lenin is elvetett, bírált, és filozófiai fejlődésének későbbi szakaszában alkotott művelben túlhaladott. Ez az irányzat nem vonta le a legfontosabb és leglényegesebb következtetéseket Lenin filozófiai gondolatából, ez pedig — azonos a modern marxizmus alapvető orientációjával és feladataival.

2. Az, ami lényeges Lenin filozófiai gondolatában, ha ezt a gondolatot és lényegét Lenin legérettebb filozófiai fejlődési szakasza eredményében keressük, vagyis Hegel tanulmányozásában és Hegelen át a marxi gondolat lényeges filozófiai tartalmának és határainak elérésében — manapság is él. Ez az orientáció nemcsak hogy számos marxista filozófus gyümölcsöző munkájának forrása, hanem az egész modern filozófia legjobb része alapvető orientációjának és érdeklődésének alkotó elemévé is vált.

3. Függetlenül attól a ténytől, hogy maga Lenin közvetlenül nem hatott a fenti orientáció kifejlődésére, gondolata, mint ennek az orientációnak legkorábbi kifejezése, a marxi gondolat magas szintjét, a korszerű marxizmus ihletforrását és iránymutatóját jelenti. Ezáltal bekerült a modern gondolkodás történetébe. Ebben van történelmi szerepe, hatásának értelme, filozófiai és emberi értéke.

Hornyik György fordítása